

בין סנסציה לפוליטיקה: העיתון דואר היום ומאורעות 1929

עוזי אלידע

חרוץ ומחונך כז'בוטינסקי בעיתונות העברית, תגביר בה את מרץ הדם ואת אינטנסיביות התגובה...³, מסיים מאמר המערכת. ב-19 ביולי 1929 יצא ז'בוטינסקי מהארץ כדי להשתתף בדיוני הקונגרס הציוני. קודם שיצא לחו"ל, הוא הסמיך את שלמה גפשטיין לנהל את דואר היום בהיעדרו, אולם בפועל עברה השליטה על העיתון לידי אב"א אחימאיר, יהושע ייבין ווולפגנג פון וייזל (שהצטרף למערכת בתחילת אוגוסט 1929).⁴

עוד בתקופת עריכתו של בן-אב"י, הציג אחימאיר גישה עיתונאית שהייתה קרובה יותר לזו של בן-אב"י מאשר לזו של ז'בוטינסקי. אמנם אחימאיר לא הסכים למגמת ההדגשה והניפוח של מידע "איזוטרי" (פלילים, אסונות וכו'). אולם הוא היה סבור שיש צורך להשתמש בטכניקות עימוד וכיתור "צעקניות" ו"חזקות" כדי לקדם את האידיאולוגיה הרוויזיוניסטית ולהנחילה בקרב חוגים רחבים בצייבור הארץ ישראלי. לפיכך, כבר במאמרו מה-26 בספטמבר 1928 כתב אחימאיר ש"תפקידו של העיתון לפוצץ את ערימת הקרח שנערמה בין חלקיו השונים של היישוב...".⁵

ערב העברת העיתון לידי ז'בוטינסקי, למדו אחימאיר וייבין ביסודיות את טכניקות העריכה והניסוח ישירות מפי איתמר בן-אב"י. הם התכוונו עתה להפוך את העיתון לכלי המעצב תודעה באמצעות פנייה לחושים, לדמיון ולרגש, אבל כאמור מנע ז'בוטינסקי במחצית הראשונה של 1929 את מימושה של התוכנית. אמנם בתקופה זו פרסמו אחימאיר וייבין מאמרים חוצבי להבות, אולם ז'בוטינסקי מיקם מאמרים אלה לעמודים פנימיים והעניק להם כיתור מתון ולא בולט. עם יציאתו לחו"ל של ז'בוטינסקי, נעלם כאמור הגורם הממתן והחל מסוף יולי 1929 עוצב דואר היום בהתאם למתכונת אותה התכוון אחימאיר לממש כבר חצי שנה קודם לכן.⁶

במאמר זה נבחן כיצד ניסו אחימאיר וחבריו במהלך קיץ 1929 לחבר בין פוליטיקה לסנסציה, זאת על רקע פרשת הכותל המערבי שהתפתחה בסוף אוגוסט לסדרת אירועים אלימים במיוחד המכונים "מאורעות 1929".

בסוף שנת 1928 העביר איתמר בן-אב"י את עיתונו דואר היום לידי המפלגה הרוויזיוניסטית ולידי מנהיגה זאב ז'בוטינסקי. העיתון שזכה בשנות העשרים של המאה הקודמת לפופולריות רבה בשל סגנונו העממי-סנסציוני, סבל ממשבר כלכלי בשנים 1927-1928 ולפיכך סבר עורכו שהשילוב שבין סגנון עממי ויוקרת ז'בוטינסקי תחזיר לדואר היום את מעמדו הקודם כעיתון החשוב והנפוץ ביישוב.¹ אם אכן ציפה בן-אב"י שעיתונו ימשיך לשמור על צורתו כעיתון המון-סנסציוני, הרי נכונה לו הפתעה. הגיליון הראשון של דואר היום בעריכת ז'בוטינסקי נראה שונה לחלוטין מהגיליונות שבעריכת בן-אב"י. למעשה – נראה עתה דואר היום כ"כפילו" של עיתון הארץ. ז'בוטינסקי יותר לחלוטין על הכיתור הסנסציוני העבה והציב, בדומה לעיתון הארץ, את המידע החדשותי לתוך מדור "מברקים". בדומה להארץ, ניתן למצוא עתה בעמוד הראשון מאמר מערכת ולצידו מאמר פולמוסי ארוך, בד"כ מפרי עטו של ז'בוטינסקי עצמו. גם דפיו הפנימיים של העיתון נתמלאו עתה במאמרי פולמוס והגות שעסקו באידיאולוגיה הרוויזיוניסטית וביקרו את יריביה. למערכת צורף עתה צוות חדש של עיתונאים, חברי מפלגה. לצידו של אב"א אחימאיר, שהחל לכתוב בעיתון כבר בסוף ספטמבר 1928 (במדורו "מפנקסו של פאשיסטן") הצטרפו ארתור קסטלר, שלמה גפשטיין, יהושע השל ייבין, האחים ויינשל, יוחנן פוגרובינסקי, משה בן-חורין וולפגנג פון וייזל. אחרון המצטרפים היה אורי צבי גרינברג, שמאמריו פורסמו בדואר היום החל מסוף מאי 1930.

ז'בוטינסקי ערך את דואר היום בפועל, כשמונה חודשים בלבד, מתחילת דצמבר 1928 ועד סוף יולי 1929. במהלך תקופה זו הוא הגיע להסכם בלתי כתוב עם ברל כצנלסון לגבי צמצום האלימות המילולית בין דבר לדואר היום.² ואכן, לרגל כניסת ז'בוטינסקי לתפקידו, פרסם דבר מאמר מערכת (כנראה מפרי עטו של משה בילינסון) המשבח את הסתלקות בן-אב"י מעריכת העיתון, ובו מובעת התקווה שעתה ייעלם סגנון העריכה הסנסציוני והעיתון יעבור לסגנון עריכה רציני ומכובד: "יש לקוות כי השתתפותו של עיתונאי תרבותי,

חזרה כללית – דואר היום של בן-אב"י ומודל הלהטת הרוחות סביב הכותל ב-1928.

את המודל לחיבור בין פוליטיקה, סנסציה והגדלת תפוצת העיתון יצר איתמר בן-אב"י שנה לפני מאורעות 1929.⁷ בסתיו 1929, על רקע מצבו הכלכלי המידרדר של דואר היום, פתח העיתון במסע צלב להגנת הכותל המערבי, זאת לאחר שביום תשעה באב הסיר קצין בריטי בכוח מחיצה שהפרידה בן גברים לנשים ברחבת הכותל.

ב-25 בספטמבר 1928 הציב בן-אב"י כותרת ענק לכל רוחב העמוד הראשון: "שערוריית הכותל המערבי – חלול יום הכיפורים בירושלים על ידי המשטרה". מתחת לכותרת ראשית זו נוסחה תת-כותרת מפרטת: "ברבריות הקצין דף ועוזרו – מחיצת המתפללים הוסרה בכוח הזרוע – מכות ומהלומות על ימין ועל שמאל – יהודיה אמריקאית נפצעה קשה – התרגשות נוראה בחצר הכותל".⁸

כותרת זו מצביעה על כישוריו של בן-אב"י כעיתונאי סנסציה בעל חושים דרמטיים, שבאו לידי ביטוי לא רק בגודל הכותרת ובעובייה אלא בשימוש באוצר מילים שמטרתו ליצור אצל הקורא התייחסות של זעם ושנאה:

"שערורייה", "חלול יום הכיפורים", "ברבריות", "כוח הזרוע", "התרגשות נוראה" וכו'. מתוך כותרת זו מועברת רפרזנטציה של פוגרום קלאסי על כל מרכיביו.

מגמת ההבלטה הלא-פרופורציונית של האירוע והצגתו הדרמטית נמשכת בעוצמה גדלה והולכת בימים הבאים: ב-26 בספטמבר מפרסם בן-אב"י מאמר ראשי תחת הכותרת "שמע ישראל" וב-27 בספטמבר 1928 מופיעה שוב כותרת ענק: "מלחמת העם העברי למען הכותל" ומתחתיה תת-הכותרת: "לא בחרב ולא באש, כי אם בכוח רצונם של 200,000 אלף אזרחי ביתנו הלאומי ו-20 מליון יהודי העולם..."⁹

כך, בעוד שהכותרות ב-25 וב-26 בספטמבר מחזירות את הקורא לתקופת הפוגרומים שבגלות, כותרת ה-27 בספטמבר משדרת הרגשה של עוצמה הנמדדת מספרית.

לשיא הדרמה מגיע בן-אב"י בגיליון ה-28 בספטמבר 1928: "עוד לא קרה כדבר הזה בישראל מאז החורבן" ומתחתיה תת-הכותרת המפרטת: "כל העיר, כל הארץ – ביתנו הלאומי בשלמותו תובע את החזרת הכותל – סערה של קריאת בוז לאשמים – דגלים שחורים בת"א – חברון וצפת משמיעות קולן – יונריט הציל את דף מחמת הקהל – קיש הורם על כתפיים." תת-הכותרת מסתיימת בנוסח הבא: "סדר ומשמעת ממטולה עד רוחמה, ומחפה עד טבריה".¹⁰

נוסח העריכה הדרמטי-סנסציוני של בן-אב"י הוביל בסוף ספטמבר לגידול חסר תקדים במספר הגיליונות שהודפסו ונמכרו. למעשה הודיע העיתון כבר ב-21 בספטמבר 1928 על גידול במספר גיליונותיו שנמכרו: "ביפו ובת"א נמכרו אתמול 1000 עותקים מעבר למספר הרגיל, בחיפה 500 מעל מספר זה".¹¹ ב-26 בספטמבר הודיע העיתון שגיליונו מה-25 לחודש, שעסק כאמור בשאלת הכותל, נמכר כולו למרות שהדפיסו 1000 גיליונות מעל למספר הרגיל, ולפיכך התקשרו אנשי המשרד ביפו טלפונית ("שח רחוק") לירושלים ודרשו 1400 עותקים נוספים.¹²

גיליון ה-27 בספטמבר סיפר לקוראים שגיליון יום אתמול הופץ ב-7000 עותקים. באותו גיליון מכריז העורך בדרמטיות רבה: "... זהו ה"רקורד" בעיתונות העברית הארץ-ישראלית, המוכיח כי אמנם

יש לנו קהל קונים הרבה יותר ממה שפיללנו. כל הגיליונות הקודמים נמכרו כליל, בייחוד גיליון יום אתמול שהדרישה אליו הייתה עצומה ו-5000 העתקות נוספות אזלו בשעות אחדות. לכן צווינו להדביק את עיתוננו בחוצות ירושלים, יפו, ת"א וחיפה ואלפי בני-אדם צבאו ליד הכתלים שעליהם הודבקו גיליונותינו לקרא את המודפס מסביב לשאלת כתלנו".¹³

בניגוד לדואר היום הגיבו דבר והארץ ב-25 וב-26 בספטמבר באיפוק ביחס למתרחש בכותל. אולם לאור הצלחתו המסחרית האדירה של דואר היום, החליט עורך הארץ גליקסון לנטוש זמנית את טכניקת העריכה האליטיסטית-שכלתנית, המתונה, ולאמץ את זו הסנסציונית. ב-27 בספטמבר אנו מוצאים בראש העמוד הראשון של הארץ כותרת ענק שנראה כאילו נוסחה על ידי בן-אב"י: "רבבות העברים בערי ארץ-ישראל וכפריה ישבתו היום בחמש אחה"צ ממלאכה וינהרו לאספת עם להשתתף במחאת האומה נגד חלול קודשיה ובדרישתה להחזיר לה את שריד מחמדיה, את הכותל המערבי של בית מקדשנו".¹⁴

לא לחינם כתב בן-אב"י בזיכרונותיו שעיתוני הבוקר הארץ-ישראליים ביקרוהו וגידפוהו בשל סגנונו הסנסציוני, אולם לא התביישו להעתיק ממנו את נוסח העריכה והכיתור, ואותו עצמו שכחו.¹⁵

דואר היום הרוויזיוניסטי והלהטת הרוחות סביב הכותל ב-1929

במהלך יולי 1929 התלהטו מחדש הרוחות על-ידי הכותל המערבי, זאת לאחר סדרת פרובוקציות מצד ההקדש המוסלמי שביקש לפגוע בתנועת המתפללים באמצעות הקמת קיר חוסם על יד הכותל.

כאמור, ז'בוטינסקי עזב באותה תקופה את הארץ כדי להשתתף בקונגרס הציוני ועל העיתון השתלטה קבוצת אחימאיר שהחליטה להשתמש בסגנון העריכה הסנסציוני-רגשני ככלי לוחמה פוליטית. אירועי הכותל מיולי 1929 סיפקו להם את העילה לשינוי הטון של דואר היום.

החל מה-21 ביולי 1929 חזרו לעמודו הראשי של דואר היום כותרות גדולות בנוסח בן-אב"י. בדומה לטכניקת העריכה של בן-אב"י כללו כותרות אלו חלק ראשי וחלק מפרט (תת-כותרת). כך למשל הכריזה הכותרת מה-21 ביולי: "בנין הקיר על-ידי הכותל התחדש" ומתחתיו תת-הכותרת: "המדידות וסיתות האבנים בשביל הבניין כבר נערכו – מתחילים בבנין הקיר – עבודה נעשית בקדחתניות – מדברים על רשיון מהממשלה – רוצים להעמיד את היישוב בפני עובדה קיימת".¹⁶

למחרת הדגיש העיתון את הקשר בין אנשי ההקדש המוסלמי לממשלה באמצעות הכותרת: "הממשלה הרשתה את בנין הקיר על יד הכותל".¹⁷

במהלך השבועות הבאים דיווח דואר היום באמצעות כיתור דרמטי ההולך וגדל, על כל שורת לבנים שהוצבה בקיר. ב-24 ביולי 1929 מכריזה הכותרת: "ההתמררות בעניין הכותל הולכת וגדלה" בצייבור – מאשימים את ההנהלה הציונית והועד הלאומי.¹⁸

ב-25 ביולי הפכה הכותרת הראשית לחזקה יותר: "ירושלים נסערת מהמזימה על-ידי הכותל המערבי". כדי להמחיש לקורא במה

איתמר בן אב"י, עורך דואר היום

הט"ז, ורוב ראשי ההנהלה הציונית שהו באותה עת בציריך. הנציג הבכיר של ההנהלה הציונית בארץ באותה שעה היה ישעיהו ברוידה.

ב־31 ביולי 1929 קיבל ברוידה מברק מציריך ובו נתבקש לעצור את ההסתה בעיתונות העברית. באותו יום זימן ברוידה את נציגי **דואר היום** ו**דבר והארץ** וביקשם לגלות איפוק במאמריהם.²⁶ מתמיהה העובדה שברוידה זימן גם את נציגי **דבר והארץ**, אולי כדי ליצור את הרושם שהנהלה הציונית אינה נוהגת איפה ואיפה בעיתונות המקומית.

ברוידה טען ש**דבר והארץ** נענו לבקשתו בעוד ש**דואר היום** המשיך להלהיט את הרוחות.²⁷

דואר היום אכן המשיך בתחילת אוגוסט 1929 להזהיר את קהל קוראיו מפני "מזימת הכותל". העיתון מביא ב־1 וב־2 באוגוסט תגובות נרחבות של יהודי אמריקה על שערוריית הכותל, ובמקביל מדווח העיתון בהרחבה על הדי המתרחש בכותל בקרב באי הקונגרס הט"ז בציריך.²⁸

כמה חודשים מאוחר יותר טען ברוידה שלהערכתו החליטה מערכת **דואר היום** להתסיס את הציבור היהודי בארץ כדי להכריח את באי הקונגרס בציריך להעלות את נושא הכותל על סדר היום כדי שאלה יפעילו לחץ אפקטיבי יותר על הבריטים.²⁹ בינתיים החריפו המהומות באזור הכותל. ב־3 באוגוסט 1929

המדובר, מצורף לידיעה הראשית שרטוט מפורט של איזור הכותל.¹⁹ בגיליון ה־26 ביולי הסבירה המערכת לקוראים את פשר בניין הקיר באמצעות הכותרת הבאה: "מסגד מוסלמי הולך ונבנה בחצר הסמוכה לכותל המערבי". ותת־הכותרת ממשיכה לעקוב אחר מספר הנדבכים שנבנו: "בניית הקיר הולכת ומתקדמת – הועלו כבר שבעה נדבכים – את אשפת הבניין משליכים לרחבת הכותל – מו"מ ללא תוצאות בין ב"כ המוסדות והממשלה – התמרמרות הולכת וגדלה – רב ישיש קורע קריעה לאות אבל ומחאה".²⁰

תיאור הקיר הנבנה בהדרגה, נמשך **בדואר היום** גם בימים הבאים, ב־29 ביולי הודיע העיתון לקוראיו שכבר הושלמו תשעה נדבכים וב־30 ביולי מכריזה הכותרת על סיום הבנייה.²¹

בסוף יולי 1929 כללו אפוא כותרות **דואר היום** את כל המרכיבים הדרמטיים שבהם השתמש בן־אב"י שנה קודם לכן. **דואר היום** הרוויזיוניסטי הציג בפני הקורא מזימה רחבת משתתפים הכוללת את הקדש המוסלמי, הממשל הבריטי ובצורה עקיפה אף את ההנהלה הציונית (בשל התנהגותה הפסיבית). מזימה שעיקרה להפקיע מרשות העם היהודי את הכותל המערבי ולהעבירו למוסלמים.

ייבין ואחימאיר נעזרו במלאכת הכיתור הסנסציוני כדי לעורר תגובה רגשית של זעזוע וזעם אצל הקורא. התיאור היום־יומי של הקמת נדבכי החומה מחזק את תחושת חוסר האונים והזעם של הקורא. באמצעות כותרותיו, יצר העיתון את הרושם הקלסטרופובי כאילו נסגרת החומה הנבנית סביב כל אחד מהקוראים. להגדלת תחושת הזעם תורמת גם הפצת השמועה בדבר בניית מסגד ברחבת הכותל ותיאור האשפה הנזרקת מהר הבית לרחבה, מזעזע גם תיאור הרב הישיש הקורע קריעה.

כיצד הגיבו הארץ ודבר למתרחש ברחבת הכותל בסוף יולי 1929?

הכותרות בעיתונים אלה מאופקות מאוד ותופסות בד"כ טור אחד בלבד. בין ה־23 ל־31 ביולי מתייחס **דבר** למתרחש בכותל באמצעות הכותרת "לבנין על־יד הכותל", כותרת שכמעט ואינה משתנה. מאמרי המערכת של **דבר** מוחים כנגד הבריטים והמוסלמים באופן מתון.

רק ב־29 ביולי 1929 חורג מעט **דבר** ממנהגו באמצעות הכותרת: "התמרמרות היישוב היהודי על ההתנקשות בכותל".²² באותו יום כוללת תת־הכותרת **בדואר היום** את הפירוט הבא: "תשעה נדבכים כבר הועלו – מבקרים מתל־אביב ומחיפה – יהודי אחד הוכה קשה על יד הכותל – מברקה של עיריית תל־אביב לציריך – מברקיו של הרב הראשי קוק – גם חיפה מוחה נגד שערוריית הכותל".²³

מול תיאור חי ודרמטי זה של **דואר היום**, מחוורים תיאוריו של **דבר** המסתפק בציטוט "יבש" וענייני של מכתב ראש עיריית תל־אביב להנהלת הקונגרס הציוני העולמי המתכנס באותה שעה בציריך.

ב־30 וב־31 ביולי כלל אין התייחסות בעמוד הראשון של **דבר** לשאלת הכותל. עיתון ההסתדרות מעדיף לעסוק בהרחבה בפטירתו של חיים טשרנוביץ.²⁴

תגובתו של עיתון **הארץ** מתונה עוד יותר מזו של **דבר**, האשמת **הארץ** בסוף 1928 נסגרת לנוסח כיתור סנסציוני־מתיסיס, הובילה את מערכת העיתון להתעלם כמעט לחלוטין מהמתרחש בכותל.²⁵ כאמור, בסוף יולי 1929 עמד להיפתח הקונגרס הציוני העולמי

הכותל, פרופ' קלוזנר, נאום נרגש בבית הכנסת "ישורון". למחרת, ב-15 באוגוסט, אורגנה תהלוכה גדולה, בה נכחו אנשי בית הספר למדריכי בית"ר. הבריתים ניסו למנוע את כניסת התהלוכה לעיר העתיקה, אולם הם נאלצו לוותר בסופו של דבר והתהלוכה הגיעה לכותל.³⁶

עיתון הארץ הקדיש טור אחד בעמודו הראשון מה-16 באוגוסט להפגנה, תחת הכותרת הסתמית "הפגנה בירושלים" אליה נלווה דיווח יבש וקצר שסיפר על בית"רים שצעדו לכותל עם דגל וקראו קריאות עידוד.³⁷

דבר לעומת זאת הקדיש בגיליונו מה-16 באוגוסט 1929 מאמר מערכת בו גינה את הנוער הלאומי "...שעשה במעשהו לצחוק את המחאה בענייני הכותל התוססת בלבבות...". במאמר, מגנה המחבר את אנשי בית"ר ומשבח את הממשל הבריטי שידע, כביכול, לנהוג באיפוק כלפי ההפגנה.³⁸

דואר היום מצידו דיווח בכותרת ענק על "יום תשעה באב – יום ההפגנות נגד ההתנקשות בכותל". תת-הכותרת מציינת בין היתר: "...הפגנת הנוער הלאומי מכל קצווי הארץ – קריאות "בוז לממשלה", "בוז למחללי כולנו" – משלחת הנוער אצל המזכיר הראשי – אסיפה של עשרת אלפי איש בתל-אביב – הפגנה ענקית בליל תשעה באב בתל-אביב – מחאת היישוב נגד ההתנקשות בכותל מצאה את ביטוייה".³⁹

בניגוד לדבר ולהארץ המנסים לגמז את אירועי ה-14 וה-15 באוגוסט 1929, הרחיב אפוא דואר היום בתיאור תגובת הציבור בירושלים ובת"א.

בבוקר ובצהרי ה-16 באוגוסט 1929 התירו הבריטים למוסלמים לארגן הפגנת נגד. זו הגיעה לכותל והסתיימה בפגיעה במתפללים ובשריפת ספרי תהילים וסידורי תפילה.

פון-וייזל היה העיתונאי הראשון שהגיע לכותל לאחר ההפגנה. הוא ממהר משם למערכת דואר היום ומדווח על אשר ראה. באותו יום שישי אחה"צ הפיץ דואר היום גיליון מיוחד הנושא את הכותרת "ערבים מתפללים על המתפללים על-ידי הכותל". בגיליון מתוארים ספרי הקודש השרופים, מתפללים מוכים, וקבוצת שוטרים בריטים המסתכלת בנעשה בלא לנקוף אצבע.⁴⁰

ביום ראשון ה-18 באוגוסט 1929 הציבה המערכת בראש העיתון את הכותרת "אספסוף ערבי מחלל את קדשינו לפני הכותל". הפעם חורג עיתון הארץ מעמדתו הפושרת וכתורתו מכריזה "הפגנת ערבים פראית בירושלים".⁴¹

דבר הגיב אמנם בכותרת מאופקת יותר ("המאורעות בירושלים"), אולם בדיווחו ביקר דבר בחריפות את המשטרה שמחד הצמידה משמר כבד לרוויזיוניסטים ולא טרחה כלל להצמיד משמר ל-1500 הערבים שפרצו מהר הבית לכותל.⁴²

בשבת ה-17 באוגוסט 1929 נדקר במגרש כדורגל בירושלים אברהם מזרחי. הוא מת מפצעיו ביום שלישי ה-20 באוגוסט והלווייתו נקבעת למחרת, ה-21 באוגוסט. ההלוויה הפכה להפגנה אלימה שבמהלכה הוכו על-ידי השוטרים הבריטים מספר משתתפים. באותו יום רביעי ה-21 באוגוסט הוציא דואר היום גיליון מיוחד עם הכותרת "המשטרה האנגלו-ערבית פורעת בהלוויה יהודית". על אותה כותרת חזר העיתון בגיליונו מיום חמישי, ה-22 באוגוסט.⁴³

נפצעו שני יהודים. דואר היום מגיב ב-4 באוגוסט בכותרת: "התנגשות ומכות ברחבת הכותל" ותת-הכותרת: "הערבים מטיילים להנאתם ברחבה בשעת תפילת השבת – צעיר ערבי נתבע למשפט ונדון לשבעה ימי מאסר – צעיר יהודי הוכה באופן רציני – המשטרה תובעת ערבות מן היהודי שהוכה...".

ברוידה שראה בכותרת זו הפרת הבטחת דואר היום מה-31 ביולי, לנהוג באיפוק, החליט לפנות למנהיג התנועה הרוויזיוניסטית. ב-5 באוגוסט שלח ברוידה מברק לז'בוטינסקי בציריך, על המברק חתם גם ידידו התל-אביבי של ז'בוטינסקי, הופיין. במברק נאמר שדואר היום אינו מתחשב בפעילות שכבר נקט הקונגרס בעניין הכותל ובכך שהוא קורא למרידה ולאלימות. עם זאת מסייגים עצמם מחברי המברק וטוענים שקהל הקוראים אינו מושפע מתעמולה זו, אולם כותרות דואר היום מעוררות התרגשות רבה בקרב הנוער וזה עלול, לדברי מחברי המברק, לגרום לפורענות בלי כל תועלת ממשית. בסיום המברק התבקש ז'בוטינסקי לפנות למערכת דואר היום בירושלים ולבקשם למתן את סגנונם.⁴⁴

ז'בוטינסקי אכן יצר קשר עם מערכת דואר היום וביקש משלמה גפשטיין, ממלא מקומו במערכת, למתן את סגנון העיתון. ב-6 באוגוסט הודיע ז'בוטינסקי במברק לברוידה, שבא כוחו במערכת אכן ידפיס למחרת בדואר היום מאמר המתנגד לאלימות.⁴⁵

מאמר מפרי עטו של גפשטיין אכן התפרסם ב-7 באוגוסט 1929, בדואר היום, אולם נראה שגפשטיין לא הצליח להשליט את מרותו. השליטה בדואר היום הייתה בידי ייבין ואחימאיר שאליהם הצטרף בתחילת אוגוסט וולפגנג פון-וייזל שחזר מחו"ל.⁴⁶

ב-6 באוגוסט 1929 נפתח פתח חדש מהר הבית לכותל, עובדה זו, שהפכה את רחבת הכותל למעבר רגיל לאוכלוסיה המוסלמית, היוותה גורם שהמשיך להתסיס את הרוחות בימים הבאים. החל מראשית אוגוסט 1929 דיווח דואר היום על התארגנות ועדים למען הכותל.

ב-6 באוגוסט דיווח העיתון בכותרתו הראשית על ישיבת הוועדים שהתקיימה ב-5 לחודש בירושלים ועל סידרת החלטות שקיבלה. ב-7 באוגוסט מכריזה כותרתו הראשית של העיתון על הקמת ועד מרכזי למען הכותל, עם ארגון ארצי קבוע שמושב בירושלים. ב-9 וב-12 באוגוסט מפרסם הוועד בדואר היום "קול קורא לעם ישראל בכל מקום שהוא" ובו דרישה לפעולה מיידית לשמירת הכותל.⁴⁷

במקביל המשיך דואר היום לדווח בעמודו הראשון על סידרת מעשי התעללויות ביהודים. ב-5 באוגוסט דיווח העיתון ש"הצעיר היהודי שהוכה נהפך ממאשים לנאשם", ב-6 באוגוסט מכריזה תת-הכותרת: "שוב התעללויות ביהודים על-ידי הכותל המערבי – המתעללים לא נענשו – התעוררות בכל הארץ – איכרי ראש פינה מדברים נמרצות בפני ה. לוק – בגופותיהם יכסו את הכותל".⁴⁸

ב-11 באוגוסט הכריזה הכותרת הראשית: "הפרעות התפילה על יד הכותל" – ותת-הכותרת: "הערבים עושים את צורת הפתח ומתכוונים לקבוע את הדלת – משליכים את אבני הבנין בזמן התפילה – התרגשות בין המתפללים – כרוזי הוועד למען הכותל נפוצים בעיר...".⁴⁹

ב-14 באוגוסט 1929, ערב תשעה באב, עלו רבים מאנשי בית"ר לירושלים. ביניהם בלטו אנשי בית הספר למדריכי בית"ר ובראשם ירמיה הלפרין. ערב תשעה באב, נשא ראש הוועד הארצי להגנת

פון-ווייזל בחריפות את ההנהלה הציונית ואת תומכיה משמאל.⁴⁵ באותו יום, ה-23 באוגוסט פרצו מאורעות 1929.

* * *

במהלך "שבוע הדמים" סגר הממשל הבריטי את כל כלי התקשורת הכתובה בארץ, העברית והערבית כאחד. אלה חידשו את הופעתם רק ב-2 בספטמבר 1929.

לא עברו עשרה ימים, ובליילה שבין ה-12 ל-13 בספטמבר, הופיע מושל מחוז ירושלים בכבודו ובעצמו בליווי קבוצת חיילים ושוטרים בדפוס "הסולל" בירושלים והודיע על סגירת הדפוס לזמן בלתי מוגבל. על-פי תיאור האירוע, נראה שהמושל נהג בגסות ובאלימות. הוא פיזר כמו ידי את אותיות הסדר של גיליון **דואר היום** של יום שישי שהיה מוכן כבר במכש הדפוס, וציווה על העורך האחראי, בן-חורין, לשאת בעצמו אותם גיליונות שכבר נדפסו, לרכב צבאי שניצב במרחק מאות מטרים מהמקום. לאחר שהעורך סירב, היכה אותו המושל ושלחו למעצר.⁴⁶

ראוי לציין שהממשל הבריטי בחר לפגוע דווקא בבית הדפוס שהדפיס גם את עיתונו של בן-אב"י **פלשתיין וויקלי** ולא במערכת **דואר היום** עצמה. התירוץ לסגירה, היה פרסום שיר אנטי בריטי שהופיע בדואר היום כשבוע לפני הסגירה.⁴⁷

דואר היום נותר סגור כעשרה ימים וחזר להופיע ב-22 בספטמבר 1929. תוך שהוא ממשיך לשמור על סגנון עריכתו הסנסציוני-פמפלטרי, עובדה שתוביל להמשך התנכלויות הבריטים כלפיו במהלך שנת 1930.

פרשת סגירת **דואר היום** ב-12 בספטמבר 1929 הובילה להתערבות איתמר בן-אב"י למענו. אף על פי שכבר לא ערך את העיתון ניסח האיש ב-13 בספטמבר מכתב גלוי לנציב העליון. היה זה מכתב בדמות כרוז בן עמוד אחד כתוספת לגיליון מס' 487 של **פלשתיין וויקלי**. מכיוון שדפוס השבועון נסגר, הודפס הכרוז בדפוס סטרוד בתל-אביב. המכתב נושא את הכותרת הפרובוקטיבית "פסגת הברבריות".

למרות שקשריו עם מערכת **דואר היום** נחלשו, התגייס בן-אב"י

דבר פרסם בגיליונו מה-22 באוגוסט הודעת ההנהלה הציונית המביעה את זעזועה על הכאת המשתתפים בהלוויית מזרחי, הודעה התוקפת בחריפות את המשטרה הבריטית שהיכתה ללא אבחנה. אולם מאמר המערכת של **דבר** בחר לתקוף בחריפות חסרת תקדים גם את הרוויזיוניסטים.

לאחר שביקר את הפקידות והמשטרה הבריטית הוסיף מאמר המערכת: "... אולם חובו של היישוב להשתחרר גם משלטון קבוצת האנשים היא, הממלאת תפקיד פרובוקטיבי לטובת צרכיהם של צוררי התנועה הציונית ואויבי היישוב. על-ידי ההסתה הגסה, קריאות בלתי פוסקות "לנוע", "למרוד", ו"לפעול", על-ידי הפרזה והגזמה צעקנית, תוך קלות ראש מדינית מבחילה, אשר בעזרתן חשבה לפתור את אחת השאלות המסובכות והכואבות ביותר, אשר לפנינו בארץ, הביאה הקבוצה הזאת, המתרכזת סביב עיתון **דואר היום**, חלק מן היישוב להתרגזות ולהתרגשות העוברת כל מידה, האנשים האלה החליטו לנהל על אחריותם הם ולפי תפיסתם הם את הפוליטיקה של האומה כולה..."

מאמר המערכת המשיך ותקף את אנשי התנועה הרוויזיוניסטית על מעורבותם בהפגנת ה-15 באוגוסט 1929. מחבר המאמר כעס על הקריאות שהשמיעו אנשי ההפגנה כנגד הממשל הבריטי. הוא טען שהפגנת ה-15 באוגוסט הובילה להשתוללות הערבית ב-16 באוגוסט. כן האשים מחבר המאמר את אנשי התנועה הרוויזיוניסטית בניצול הלוויית מזרחי והפיכתה להפגנה פוליטית (נאומו של פון-ווייזל ליד קבר המנוח).

מסקנתו של מחבר המאמר (כנראה בילינסון), שיש לפזר מיד את הוועד להגנת הכותל ("הוועד העלוב ההוא"), להפסיק את "תעמולת ההסתה" ולהכפיף את הנוער למוסדות הלאומיים.⁴⁴

מאמר חריף כליכך עדיין לא נראה מעל דפי **דבר** או עיתון פועלים כל שהוא. מאז 1925 תקפו **דבר**, **הפועל הצעיר** ו**קונטרס** את ז'בוטינסקי ותנועתו, אולם דרגת האלימות המילולית של השמאל לא הגיעה לזו של מאמר **דבר** מה-22 באוגוסט 1929.

למחרת ה-23 באוגוסט הגיב וולפנג פון-ווייזל, שנאסר בתום הלוויית מזרחי ושוחרר באותו יום, למאמר **דבר**. במאמר גדול בעמוד הראשון של **דואר היום** תחת הכותרת "ואתם מה עשיתם?" תקף

שנוסח הטכסט בדואר היום כלל אינו תואם את הדברים שמסר במערכת ושהוא עצמו מסתייג מתוכנו. כשנשאל על-ידי הוועדה למי במערכת מסר את כתבתו, טען פון וייזל שאינו זוכר. בנוסח תשובה זה, ניסה פון וייזל להגן לא רק על עצמו, אלא על אנשי המערכת. במקביל טען העד שלהערכתו אין לראות בדיווח מה-16 באוגוסט 1929 משום גורם להתססה.⁵³

הניסיון לנקות את דואר היום מאשמת הסתה, כדי לאפשר לעיתון להמשיך ולהופיע, מאפיין גם את העדויות הבאות. בישיבה מס' 56 מה-7 בדצמבר 1929, נשמעה עדותו של ישעיהו ברוידה. הוא סיפר לוועדה את השתלשלות מגעיו עם נציגי העיתונות העברית ב-31 ביולי 1929 ועל המברק ששלח לז'בוטינסקי ב-5 באוגוסט. במהלך הדיון דנה הוועדה במאמרי דואר-היום מה-1 ומה-2 באוגוסט וניסתה לבדוק האם ניתן לראות בהם גורם להסתה.⁵⁴

עדותו של ברוידה לפני הוועדה נמשכה לסירוגין עד ישיבה מס' 61 מ-11 בדצמבר. יום קודם לכן, בישיבה מס' 60 (10 בדצמבר 1929), נשאל ברוידה האם הוא רואה בדואר היום עיתון חזור רוח מלחמה. על כך ענה העד, שהעיתון דרש פעולה נמרצת ולמעשה ביקש ללחוץ על הקונגרס הציוני שיתבע מהממשל הבריטי להגיב בתקיפות כנגד הערבים. בהתייחסות להלווייה מזרחי ב-21 באוגוסט 1929, הודה ברוידה לאחר לחץ הוועדה, שלהערכתו אכן ביקש דואר היום להפוך את ההלווייה להפגנה פוליטית.⁵⁵

במהלך עדותו של ברוידה ב-10 בדצמבר 1929, עלתה שאלת זהות בעליו של העיתון פלשתיין וויקלי וטיב הקשר בינו לבין דואר היום. למעשה כבר בישיבה השנייה של הוועדה ב-29 באוקטובר הוזכר שמו של השבועון האנגלי כאחד מגורמי ההסתה. בעדותו מה-10 בדצמבר, אין ברוידה מזהה כלל את בן-אב"י כעורך השבועון ואין הוא יודע על ניגודים בינו לבין דואר היום. להערכת ברוידה הפלשתיין וויקלי ודואר היום חד הם, קרי – שניהם שייכים למפלגה הרוויזיוניסטית.⁵⁶ בן-אב"י, כאמור, כלל לא יכול היה להגיב על דברים אלה שכן באותה שעה הוא נמצא מחוץ לארץ-ישראל.

את סוגיית מעורבות דואר היום חתמה עדותו של הופיין בישיבה מס' 63 (מ-12 בדצמבר 1929). הופיין מעיד שאכן חתם עם ברוידה על המברק לז'בוטינסקי. במהלך תחקירו, מתעכבת הוועדה על נוסח המברק שבו נזכר שהעיתון קורא למרד ולאלימות. אולם הופיין, המנסה להגן על דואר היום, טוען שהכוונה הייתה למרידה כנגד ההנהלה הציונית ולא כנגד הממשל הבריטי. עם זאת מודה הופיין שמאמרי דואר היום היו מסוג כזה שלו הותר המשך פרסומם, היה קהל הקוראים מובל למעשים שחובה הייתה על הממשלה למונעם, ויחס זה ראוי להיקרא מרידה ולא דווקא מהפכה.⁵⁷

במהלך דיוני הוועדה, נוצר אצלה הרושם שאכן קרא דואר היום לציבור למרוד בשלטון הבריטי. לסוגיה זו נדרש גם מנהיג התנועה הרוויזיוניסטית זאב ז'בוטינסקי. ב-20 בדצמבר 1929 התבקש ז'בוטינסקי על ידי נציג ועדת שאו להעיד בפניה. למעשה, מאז ספטמבר 1929 מנע הממשל הבריטי בלחץ הערבים את חזרתו של המנהיג הרוויזיוניסטי לארץ. אולם עתה חזר בו ממשל המנדט ומאפשר לז'בוטינסקי להגיע לארץ, ואכן בסוף דצמבר 1929 הגיע ז'בוטינסקי לארץ, אולם הוא שוהה בה רק מספר שבועות שכן הוועדה כבר סיימה את ישיבותיה (ז'בוטינסקי העיד לפני הוועדה

במכתב זה להגנת העיתון ולהגנת חופש הביטוי בכלל. בן-אב"י מתאר במכתב בפרוטרוט את סיפור התנהגותו האלימה של מושל מחוז ירושלים בדפוס "הסולל", ומזכיר לשלטונות שבכך שסגרו את הדפוס פגעו בפרנסתם של 40 משפחות עובדי הדפוס. בזאת רואה המחבר את "פסגת הברבריות". בן-אב"י מלגלג על הבריטים הרואים עצמם אומה נאורה, שיצרה וביססה את מושג חופש העיתונות, אך בהתנהגותם אין הם שונים עתה מהשלטונות הצרפתיים של סוריה. למרות שאין הוא עורך דואר היום כיום, סבור בן-אב"י שהוא יכול לדבר בשמו ובשם העיתונות העברית כולה: "... כי נעלבה העיתונות הארץ-ישראלית על-ידי פקידים משוללי כל התאפקות..." לטענת בן-אב"י, מנסים פקידי הממשל באמצעות דואר היום להסתיר את מידת אחריותם שלהם לאירועי הדמים, אחריות שאותה חשף העיתון. המאמר מסתיים במשאלה: "תהי נא העילה נגד דואר היום שלא מרצונו של הוד מלכותו, המעשה האחרון לפסגת הברבריות הפקידותית בארץ ישראל לכל צורותיה".⁴⁸

במעשה זה של פרסום הכרוז להגנת דואר היום, חתם למעשה בן-אב"י את גזר דינו. מיד לאחר פרסום הכרוז, זומן בן-אב"י לפגישה פנים אל פנים עם המזכיר הראשי של הממשל הבריטי לוק. אולם קודם שיצא לפגישה הגיעו לביתו "ידידים" בריטים ורמזו לו שהוצא נגדו כבר צו מאסר ורצוי שיעזוב בהקדם את הארץ.⁴⁹ בן-אב"י טוען בזיכרונותיו שהחליט לצאת לחו"ל בלחץ משפחתו. נראה שהשלטון החליט להקל על בריחת בן-אב"י. בעזרת דינגוף, הונפקה לו ויזה זמנית והוא עזב את הארץ דרך נמל יפו במחצית ספטמבר 1929 וחזר לאחר נדודים בפריס, רומא, טורינו, קהיר, אלכסנדריה וביירות רק בתחילת דצמבר 1929.⁵⁰

ועדת שאו ודואר היום

ב-24 באוקטובר 1929 הגיעה לארץ ועדת החקירה הבריטית לבדיקת אירועי אוגוסט 1929, ועדה שזכתה לכינוי "ועדת שאו" על שם יושב הראש שלה ולטר שאו (W. Shaw).

הוועדה שהתה בארץ כחודשיים (עד 29 בדצמבר 1929) במהלכם קיימה עשרות רבות של ישיבות בהן תחקרה עדים יהודים, ערבים ובריטים.

במהלך ישיבות אלו חזר ועלה ללא הרף עניינו של העיתון דואר היום כגורם לאירועי אוגוסט. לידי הוועדה נמסר מספר רב של גזרי עיתונים עבריים, אנגליים (בעיקר של הפלשתיין וויקלי) וערביים.⁵¹

כבר בישיבה ה-13 מ-7 בנובמבר 1929 נשאל אחד העדים הבריטים על מידת אחריותו של דואר היום לאירועי אוגוסט 1929. אולם העד טען שלפי מיטב ידיעתו לא הופיעו בדואר היום ידיעות כוזבות וגם לא דברי הסתה, אלא מאמרים מרירים כנגד המוסלמים. הוועדה מנסה לברר את הקשר בין מאמרים מרירים להסתה, אולם העד אינו יכול לאשר קשר זה.⁵²

בישיבה ה-20 מה-14 בנובמבר 1929 זומן להעיד וולפגנג פון וייזל, שעדיין סבל מנזקי פציעתו מסוף אוגוסט ונתמך על ידי אחות. כאשר נשאל פון וייזל במושב ה-21 שהתקיים באותו יום אהה"צ, למידת אחריותו לפרסום הגיליון המיוחד של דואר היום שנשא את הכותרת: "ערבים מתנפלים על המתפללים על-ידי הכותל", השיב

כותרת ענק (לפי מושגי הימים ההם) בדואר היום

על אחריות דואר היום ולצידו העיתונים הערבים "אל ג'מעה" ו"פלשתיין" ושבועונו של בן-אב"י ה"פלשתיין וויקלי", להתססת הציבור, התססה שנתפסה כגורם מרכזי למאורעות 1929. מסקנת הוועדה היתה שיש צורך לחוקק חוקי עיתונות שיקבעו הסדרי פיקוח צנזוריאלי וענישה על העיתונות הארץ-ישראלית. מסקנות שאותן יישמו שלטונות המנדט, בהדרגה, במהלך שנות ה-30 וה-40.⁶⁰

דואר היום - הוצאת ערב: נובמבר-דצמבר 1929
 העובדה שדואר היום הפך לנאשם במהלך דיוני ועדת שאו, רק תרמה להגדלת הפופולריות של העיתון. דיווחיו היומיים על דיוני הוועדה (שנכתבו בחלקם על-ידי ייבין) וכיסוי משפטי האחראים למאורעות אוגוסט 1929, הובילו לגידול ניכר בתפוצת העיתון שהגיעה בסוף 1929 למספר עותקים הקרוב לזה של בן-אב"י שנה קודם לכן. בתחילת פברואר 1930 דיווח ז'בוטינסקי להנהלת ברית הצה"ר שלדואר היום התפוצה הגדולה ביותר בארץ והוא גורם מרכזי ביישוב.⁶¹ העניין העצום שגילה הציבור בסוף 1929 בדיוני ועדת שאו, הוביל את המערכת ליזום חידוש בנוף העיתונות המקומית - הוצאת עיתון ערב. ב-24 בנובמבר 1929 הופיעה בראש העמוד הראשון של העיתון כותרת ענק: "דואר היום - בבוקר ובערב, שני עיתונים בגרוש אחד". המערכת סיפרה לקורא שהיא מתכוונת להמשיך

במחצית השנייה של ינואר 1930.⁵⁸ ב-28 בדצמבר 1929 שלח ז'בוטינסקי, שהיה על גבי אנייה שהובילה אותו ללונדון, מכתב לשלמה גפשטיין. במכתב מצוין ז'בוטינסקי כי קיבל על עצמו להוכיח לועדת שאו שהתנהגות דואר היום הייתה ללא דופי. לפיכך הוא ביקש מגפשטיין שישלח לו את כל המאמרים שנתפרסמו בעיתון מאז עזב את הארץ ב-19 ביולי, ועד סגירת דואר היום במחצית ספטמבר 1929. ז'בוטינסקי ביקש מגפשטיין שהוא ואנשיו יקראו בעיון כל מאמר ורשימה שהופיעו כדי לזהות כל אמירה בעיתון היכולה להתפרש כקריאה למרד. לעניין המושג "מרד" סבר ז'בוטינסקי שניתן יהיה, כטקטיקת הגנה, לעסוק מעט בפלפול: "... מאחר שהמילה "מרד" נמצאה באיזה מאמר, הרי רוצה אני להסביר לוועדה שבלשון העברית יש למלה זו גם מובן רוחני טהור, כמו למשל שהמחיר של חצי פיאסטר במקום פיאסטר הוכרז כמהפכה אל-שנית...".⁵⁹ בהמשך מכתבו המשיך ז'בוטינסקי וביקש מגפשטיין לאתר את אחד מאנשיהם שנחשב בקיא בכתובים כדי שיעזור להם למצוא מקום שבו נזכרה המלה "מרד" במובן של נקיטת עמדה אפלטונית טהורה. כך אפוא משתמש ז'בוטינסקי בביטוי "המפוצצים" של בן-אב"י ("מהפכה עיתונית") כמרכיב במערך טיעוני ההגנה על דואר היום.

אולם ניסיונותיהם של ז'בוטינסקי והעדים האחרים לא שכנעו את חברי הוועדה, שהצביעה בדו"ח המסכם (שפורסם בסוף מרס 1930)

באנגליה בתחילת המאה (Daily Mirror). הטבלואיד הבריטי כלל את כל מאפייני עיתונות הסנסציה: דגש על מידע חדשותי ומיעוט מידע פרשני, טכסט כתוב מצומצם וריבוי חומר חזותי (גלופות) וכמובן כיתור רחב ודרמטי.

כך גם עיתון הערב של דואר היום. כבר במאמר המערכת של הגיליון הראשון הנושא את הכותרת "מפעלנו החדש" מודיעה המערכת שהעיתון יעסוק בעיקרו במידע חדשותי: "... עיתון הערב יהיה אינפורמטיבי בעיקרו ומטרתו להודיע בהקדם האפשרי – בהקדם של כמה שעות על כל המתרחש בארץ ובעולם הגדול...". המערכת מוסיפה שהעיתון יכלול גם מידע פרשני/פולמוסי אולם זה יוצג בצמצום.⁶³ ואכן בגיליון הראשון הופיעו רק מעט מאמרי פרשנות.

לעומת זאת בולטת בגיליון זה המגמה להקנות לעיתון הערב דימוי של עיתון סנסציה. לדוגמה, בעמוד הראשון אנו מוצאים כותרת ענק דרמטית: "התנקשות בחיי נורמן בנטוויץ". כותרת דרמטית אחרת באותו עמוד הכריזה "קלימנסו מת". לכותרת צורפה תמונת המדינאי הצרפתי.

כותרות הענק והתצלום תפסו כמחצית מהעמוד הראשון. כך שנותר מעט מקום לטכסט הכתוב. גם בעמודים הפנימיים (העיתון כלל בסה"כ ארבעה עמודים). אנו מוצאים מידע חדשותי מורחב. כך מוקדשים עמודים 2 ו-3 של הגיליון לכיסי דיוני ועדת שאו ונושאים גם הם כותרת פרובוקטיבית: "ההסתה בעיתונות הערבית גרמה לפרעות בארץ-ישראל, הממשלה אשר לא סגרה עיתוני ההסתה נושאת באחריות בעד המהומות".⁶⁴

בימים הבאים, הפכו כותרותיו הסנסציוניות של מוסף הערב לחריפות יותר ויותר. כך ב-28 בנובמבר 1929 הכריזה הכותרת הראשית: "כמה יהודים צריכים עוד לרצוח עד ש...? שואל ציר בריטי במורשון".⁶⁵

למעשה, בסוף נובמבר 1929 הופך עיתון הערב לסנסציוני ולפולמוסי-מתסיס, יותר ויותר. לעומת זאת דווקא מהדורת הבוקר מתמתנת. כך נוצרה אפוא "חלוקת עבודה". בעוד עיתון הבוקר עסק בצורה "מחנכת" ו"מנומסת" בביקורת מוסדות הציונות והממשל הבריטי, עסק טבלואיד הערב בהתססה ברחוב בקרב העוברים והשבים. אולם מצב זה לא נמשך זמן רב. נראה שלקראת מחצית דצמבר 1929 פסקה הופעתו של עיתון הערב.⁶⁶

נראה שהסיבה לכך הייתה ירידת העניין של קהל הקוראים ברחוב, שכן דיוני ועדת שאו עמדו לפני סיומם ובאופן לא הסתמן כל אירוע מרעיש שיכול היה לעורר את סקרנות העוברים והשבים.

למעשה, תסתמן במחצית דצמבר 1929 תופעה שתחזור על עצמה בשנים הבאות. עיתונות ערב תתמיד בקיומה כל עוד יתקיים אירוע מרעיש ומתמשך שיעורר עניין בקרב העוברים והשבים.

דואר היום היה הראשון שהוציא מוסף ערב קבוע, שהיה בעצם עיתון עצמאי. בשנים הבאות ילכו בעקבותיו דבר והארץ שיוציאו עיתוני ערב. אלה יתקיימו כאמור כל עוד יתקיים אירוע שיעורר עניין בקרב הקוראים. לפיכך יפרחו עיתוני הערב במהלך מאורעות 1939-1936 ובמשך מלחמת העולם השנייה. לגבי מהדורת הבוקר של דואר היום, עם היעלמות מוסף הערב, הוחזרו רוב מאפייני הסנסציה שלו ושובו לתוך עיתון הבוקר.⁶⁷

ולשמש כגורם מחדש בחיי העיתונות בארץ: "... זה שנים אחדות עברו מאז הפך דואר היום לעיתון בוקר. במשך כל השנים האלה הוא היה עיתון הבוקר היחידי בארץ-ישראל, המקור היחידי להספקת האינפורמציה מן הארץ ומחוץ לארץ לקורא הארץ ישראלי...". עתה, מכיוון שהארץ העיתונים בארץ הפכו אף הם לעיתוני בוקר, מתכוון דואר היום להוסיף ולחדש בדמות עיתון ערב: "...התקופה הרוחנית אשר בה אנו חיים מחייבת שהקורא לא יישאר בלי עיתון ערב וכל המתרחש בעולם היהודי ייוודע לכל אדם ביישוב בהקדם האפשרי, על כן החלטנו להוציא שתי הוצאות של עיתוננו במשך היום, האחת תופיע כמקודם, כן גם עתה, באשמורת הבוקר ותגיע בבוקר לכל קצות הארץ וההוצאה השנייה תופיע אחה"צ ותגיע בו ביום לת"א וסביבתה ולחיפה, לשאר הנקודות תשלח הוצאת הערב יחד עם גיליון הבוקר...". המערכת הוסיפה שניתן לקנות את עיתון הערב בנפרד תמורת חצי גרוש או את שני העיתונים תמורת גרוש אחד.⁶² כך אפוא, למרות חששותיו של בן-אב"י שנה קודם לכן, שעיתונו בלבושו המפלגתי ידעך, נראה בסוף 1929 שאחימאיר ואנשיו לא רק הצליחו לשמור על תפוצת העיתון, אלא המשיכו את מסורת החידושים העיתונאיים של בן-אב"י.

הגיליון הראשון של עיתון הערב, הנושא את הכותרת דואר היום – הוצאת ערב, יצא לאור באותו יום, ה-24 בנובמבר 1929, אחה"צ. מתוך הודעת עיתון הבוקר, ניתן היה להבין שהמדובר בעיתון אחד בעל תוכן וצורה זהים המופץ פעמיים ביום (כשעיתון הערב כולל מידע חדש שלא הופיע בבוקר). בפועל היה עיתון הערב, יחידה עצמאית לכל דבר בעלת פורמט, דפוס עריכה ואף תכנים שונים מזה של עיתון הבוקר. שטחו של עיתון הערב היה כמחצית משטחו של עיתון הבוקר. בעוד האחרון הופיע בפורמט פוליו גדול, הודפס עיתון הערב בפורמט טבלואיד (חצי פוליו).

כך נוצר חידוש נוסף, שכן היה זה הטבלואיד הראשון בתולדות העיתונות הארץ-ישראלית.

מאחורי השוני בפורמט מצויה תפיסה שונה לגבי אופני ההפצה והצריכה של העיתון. דואר היום עוצב בזמנו על-ידי בן-אב"י כעיתון בעל פורמט פוליו גדול עבור קהל קוראים/מנויים שקיבל את העיתון לביתו וקרא אותו בישיבה תוך שתיית "כוס הקהווה" בבוקר. עיתון הערב, לעומת זאת, לא נועד ביסודו לקהל מנויים הקורא את העיתון בניחותא בביתו (למרות שמנויי עיתון הבוקר יכלו כאמור לקבלו לבתייהם). עיתון הערב נמכר לעוברים ושבים והוא נועד לקריאה מהירה ברחוב, העיתון בפורמט הטבלואיד היה נוח יותר לקריאה בעמידה/הליכה, מה גם שכמות המידע שבו הייתה מצומצמת יותר.

באופן פרדוקסלי, דווקא יריביו של בן-אב"י, ייבין, אחימאיר ופון-וייזל הגשימו את חלום "הילד העברי הראשון" ליצור עיתון סנסציה לכל דבר. למעשה כבר ב-1919 רצה בן-אב"י ליצור עיתון-טבלואיד כאנטי-תזה להארץ. לפיכך קרא לעיתונו דואר היום שהוא תרגום מדויק לשמו של עיתון הסנסציה הבריטי ה-Daily Mail. באנגליה של שנות ה-20 ניתן היה להבדיל מרחוק בין עיתון עלית-שכלתני לעיתון המון סנסציוני, וזאת ראשית כל על-פי השוני בפורמט.

בעוד ה-Daily Mail הלונדוני עוצב בפורמט פוליו גדול, הופיע ה-Daily Mail כטבלואיד. (הטבלואיד הראשון בעולם הופיע

סיכום

בדיקת עיתון דואר היום במהלך החודש שקדם לפרוץ "מאורעות" 1929 מצביעה בבירור על העובדה שעורכי העיתון עסקו בניסיון להתססה שיטתית של היישוב ובעקף של חוגי הנוער. קריאת עיתון דואר היום במהלך החודשים יולי-אוגוסט מצביעה על הקשר שבין מדיניות ההתססה לבין מגמת התארגנות "ועדים" וארגון הפגנות ששיאן בהפגנת ה-15 באוגוסט והלוויית מזרחי ב-21 באוגוסט 1929. לצורך התססה זו נעשה כאמור שימוש נרחב בטכניקות הכיתור והניסוח שנלמדו מאיתמר בן-אב"י. אבל טכניקות עריכה סנסציוניות-פמפלטריות אלו לא הופעלו רק לקידום מכירתיו של העיתון, כבימי בן-אב"י, אלא לקידום מטרותיהם הפוליטיות של הזרמים האקטיביסטי והמכסימליסטי בקרב התנועה הרוויזיוניסטית בארץ.

עם זאת אנו סוברים שעצם העובדה שדואר היום עסק בהתססה, עדיין לא הפכה אותו לגורם לפרוץ "מאורעות" 1929. הטענה כאילו החליטו המופתי ואנשיו לפתוח במעשי טבח ביהודים בשל חששם מניסיון השתלטות יהודים על הריהבית, על רקע הסתה רוויזיוניסטית, כלל אינה מתיישבת עם העובדה שכבר ב-1928 החלו חוסיני ואנשיו להשתמש בנושא הכותל המערבי והריהבית כאמצעי לגיוס כללי של האוכלוסייה הערבית כדי להפעילה נגד המפעל הציוני ולפעול להפסקתו. פעילות ההסתה של דואר היום בקיץ 1929, לא יכלה אפוא להוות גורם בתהליך קבלת ההחלטות של ההנהגה הערבית, בהנהגת חוסיני, שמדיניותה גובשה זמן רב קודם לכן.

הארץ ודבר לא התעלמו אמנם מקיומה של אסטרטגיה ערבית כוללת השואפת לחסל את המפעל הציוני, אולם הם סברו שאין ליפול במלכודת הפרובוקציות של המופתי ולשחק לידי. להערכת כותבי המאמרים בהארץ ובדבר כל ניסיון להתסיס את האוכלוסייה היהודית יקל על המופתי בניסיונו לגייס את הערבים. מאכן הדרישה "להורדת פרופיל", שמאחוריה הסתתרה ההנחה שניתן יהיה לנטרל את ההנהגה הלאומנית הערבית באמצעות שיתוף פעולה "דיסקרטי" בין היישוב לממשל הבריטי.

דואר היום שלל לחלוטין את טענותיה של העיתונות המתחרה. אב"א אחימאיר, יהושע השל ייבין ווולפגנג פון-וייזל סברו שמזה כמה שנים החל הממשל הבריטי לנטוש את מדיניותו הפרו-ציונית. תגובה מתונה של היישוב רק הקלה על המדיניות הבריטית. עורכי דואר היום האמינו שבאמצעות התססת האוכלוסייה היהודית וארגון אסיפות והפגנות ניתן יהיה להמחיש לבריטים שההתנכרות למפעל הציוני אינה משימה פשוטה. במקביל ניתן יהיה באמצעות התססה לעורר את דעת הקהל העולמית ואת יהודי העולם וליצור לחץ רחב היקף על הממשל הבריטי למניעת נטישת הציונות. עם זאת התקיימו גם בתוך דואר היום חילוקי דעות מהותיים בין הקבוצה המתונה בראשית ז'בוטינסקי ונציגיו גפשטיין, בן-חורין ורוזוב, שעדיין ראו באימפרייה הבריטית את הגורם שיביא להקמת מדינה יהודית, לבין אחימאיר, ייבין ופון וייזל, אנשי הזרם האקטיביסטי והמכסימליסטי, שסברו שיש למצוא לבריטניה אלטרנטיבות, בדמות מדינות כאיטליה של מוסוליני. שוני זה מסביר את העדפתו של ז'בוטינסקי לסגנון עריכה שכלתני ומתון, מול בחירת סגנון העריכה הסנסציוני-פמפלטרית של אחימאיר וחבריו.

לעניין זעמו של דבר ב-22 באוגוסט 1929, ראוי לציין שמאחורי הכעס שגילה העיתון כנגד מאמץ ההסתה של דואר-היום, מצוי היה החשש שהנה עומדת התנועה הרוויזיוניסטית להפוך לכוף הפוליטי החזק ביישוב. לא לחינם דרש אפוא מחבר המאמר ציות מוחלט של הנוער למוסדות הציוניים וראה בתועמלנים הרוויזיוניסטים מפירי מרוח.

הצלחת מאמצי ההתססה של דואר היום באוגוסט 1929 הייתה בחזקת "אור אדום" לאנשי וייצמן מחד ולהנהגה הסוציאליסטית מאידך.

גם הממשל הבריטי החל בעקבות אירועי אוגוסט להתייחס ביתר רצינות לתנועה הרוויזיוניסטית ולביטאונה.

למעשה מאז תחילת ספטמבר 1929 החלו פקידי הממשל הבריטי בארץ להתכלל לעיתון דואר היום בכל דרך אפשרית.⁶⁸

הערות

1. על העברת העיתון לידי הרוויזיוניסטים ראה עוזי אלידע, "מעיתון מסחרי לעיתון מפלגתי - העברת דואר היום לידי הרוויזיוניסטים: 1928-1929", קשר, 24, נובמבר 1998, עמ' 68-75. ב-1 בדצמבר 1928 פרסם בן-אב"י בדואר היום מכתב פרידה לקוראיו. במכתב מספר העורך שהוא יקדיש עתה את עיקר מאמציו לפלשתיין וויקלי שיהפוך לעיתון שבועי מצויר, עם הוספה מיוחדת (באנגלית) לידעיות בכל יום שלישי. במסגרת הפלשתיין וויקלי יוציא בן-אב"י שתי תוספות בעברית לשבוע, הן יופיעו ביום שלישי ושישי.
2. יוסף שכטמן, זאב ז'בוטינסקי - פרשת חייו, ת"א, 1959, כרך שני, עמ' 125-126.
3. דבר, 2 בדצמבר 1928. למרות פרסום אוהד זה, שררה לדברי שכטמן דאגה רבה בקרב ההנהגה הציונית מהוצאת עיתון על-ידי ז'בוטינסקי. על רקע זה כתב קיש לעורך הארץ גליקסון בו הביע את תקוותו שהארץ יוכל להתמודד עם דואר היום החדש. גרשון אגרונסקי (אגרון) הטיל ספק בכך, שכן דואר היום נמכר בחצי מחיר הארץ ודבר. להערכת אגרונסקי לא יוכלו עיתונים אלו להתמודד עם דואר היום. לפיכך ביקש אגרונסקי שהשבועון הציוני העולם יועבר לארץ מלונדון כדי שיהיה מבטא רשמי לעקרונות ההנהגה הציונית. אולם הצעה זו נדחתה. ראה שכטמן, שם, עמ' 122-123.
4. איתמר בן-אב"י, עם שחר עצמאותנו, ת"א, 1961, עמ' 482-483, אמנם ש' גפשטיין מונה כממלא מקום ז'בוטינסקי, אולם כפי שנראה בהמשך אין הוא מצליח למתן את הסגנון הלוחמני של ייבין, אחימאיר ופון וייזל, בעיקר בתחילת אוגוסט 1929.
5. א' אחימאיר, "תפקיד דואר היום". דואר היום, 26 בספטמבר 1928.
6. על נוסח הכתיבה של אחימאיר בדואר היום בין ספטמבר 1928 ליולי 1929. ראה: י. הלר, "המוניז'ם של המטרה" או "המוניז'ם של האמצעים"? המחלוקת הפוליטית והרעיונית בין זאב ז'בוטינסקי, לבין אב"א אחימאיר 1928-1933". ציון ג' (תשמ"ז), עמ' 322-327.
7. את טכניקת העריכה הסנסציונית הפעיל בן-אב"י כבר בתקופה העות'מנית, החל מ-1908, בעיתונו הצבאי. הוא פיתח ושכלל טכניקה זו החל מ-1919 בדואר היום. על העידן העות'מני ראה: עוזי אלידע, "עיתונות הסנסציה בארץ ישראל בתחילת המאה ה-20", ד' כספי, י. לימור, (ע), אמצעי תקשורת המונים בישראל, ת"א, 1998, 111-138. על העידן הבריטי, ראה עוזי אלידע, "עיתונות 'צהובה' מול עיתונות 'הגונה', הדין על דמות העיתונות העברית בשנות ה-20", קשר, 26, נובמבר 1999, עמ' 37-48.
8. דואר היום, 25 בספטמבר 1928.
9. שם, 26 בספטמבר 1928.
10. שם, 28 בספטמבר 1928.
11. שם, 21 בספטמבר 1928.
12. שם, 26 בספטמבר 1928.
13. שם, 27 בספטמבר 1928.
14. הארץ, 27 בספטמבר 1928, ראה גם כותרת גיליון ה-28 בספטמבר 1928.

15. בן-אב"י, שם, עמ' 510-511. ראה גם דברי בן-אב"י באגרת וידוי לידידיו מ-1937 שהודפסה מחדש בזיכרונותיו, שם, עמ' 519-525. על עיתון הארץ ראה עוזי אלידע, "מעיתון ממסדי לעיתון מסחרי – הארץ: 1919-1937", קשר, 29, מאי 2001, עמ' 61-63.
16. דואר היום, 21 ביולי 1929.
17. שם, 22 ביולי 1929.
18. שם, 24 ביולי 1929.
19. שם, 25 ביולי 1929.
20. שם, 26 ביולי 1929.
21. שם, 30-29 ביולי 1929.
22. דבר, 29 ביולי 1929.
23. דואר היום, 29 ביולי 1929.
24. דבר, 31-30 ביולי 1929.
25. ראה, עוזי אלידע, "מעיתון ממסדי לעיתון מסחרי – הארץ: 1919-1937", שם, 2001, עמ' 62-63.
26. ראה עדות ישעיהו ברוידה לפני ועדת שאו: *Palestine Commission of the Disturbances of August 1929 (Evidences)* London, 1930. 56th session, 7.12.29 (להלן, עדויות לפני ועדת שאו).
27. שם.
28. דואר היום, 1-2 באוגוסט 1929.
29. עדות ברוידה. עדויות לפני ועדת שאו, ישיבה מס' 60, 10 בדצמבר 1929.
30. שם, ישיבה מס' 56 מ-7 בדצמבר 1929 וכן עדות הופיין, ישיבה מס' 63 מ-12 בדצמבר 1929. ראה נוסח המברק שנשלח לז'בוטינסקי בדו"ח המסכם של ועדת שאו.
- Report of the Commission on the Palestine Disturbances of August.* London, 1930. P. 46.
31. עדות ברוידה, עדויות לפני ועדת שאו, ישיבה מס' 56, 7 בדצמבר 1929.
32. ראה עדות פון וייזל לפני ועדת שאו, שם, ישיבה מס' 20 מ-14 בנובמבר 1929.
33. דואר היום, 6-7, 12 באוגוסט 1929. ראה גם "קול קורא" של הוועד להגנת הכותל, דואר היום מ-8 באוגוסט 1929.
34. שם, 5-6 באוגוסט 1929. בתחילת אוגוסט תקף אב"א אחימאיר בחריפות את הממשל הבריטי והאשימו בניהול מדיניות מכוונת כנגד המפעל הציוני. ראה אחימאיר, "לאור השעה", שם, 9 באוגוסט 1929. במאמר מאשים המחבר את הבריטים בניסיון להפוך את יהודי הארץ ל"ילידים", לאנשים חסרי רצון וכוח פעולה, שניתן יהיה לשעבדם בקלות רבה יותר. אחימאיר האשים את ההנהגה הציונית בשותפות לתהליך "הנייטיביזציה" של היישוב. ראה בעניין זה גם ייבין, "המזימה הגלויה", שם, 27 ביולי 1929 וכן, אחימאיר, "לא כבני כושיים" שם, 21 באוגוסט 1929.
35. שם, 11 באוגוסט 1929.
36. J.B. Schechtman, Y. Benari, *History of the Revisionist Movement*, Tel-Aviv, 1970, vol 13, pp. 256-257.
37. הארץ, 16 באוגוסט 1929.
38. דבר, 16 באוגוסט 1929.
39. דואר היום, 16 באוגוסט 1929.
40. עדות פון וייזל, עדויות לפני ועדת שאו, ישיבה מס' 21 מ-14 בנובמבר 1929.
41. דואר היום, 18 באוגוסט 1929, הארץ, 18 באוגוסט 1929.
42. דבר, 18 באוגוסט 1929.
43. תוספת לדואר היום מ-21 באוגוסט 1929, ראה גם דואר היום מ-22 באוגוסט 1929.
44. "בשעת תמורות", דבר, 22 באוגוסט 1929.
45. דואר היום, 23 באוגוסט 1929.
46. א. בן-אב"י, "פסגת הברבריות", הוספה לפלשתיין ווייקלי, גיליון 487 מ-13 בספטמבר 1929, ראה גם דואר היום, 22 בספטמבר 1929.
47. מכתב ז'בוטינסקי לגפשטיין מ-19 בספטמבר 1929 מתוך: זאב ז'בוטינסקי, *מכתבים: ת"א, תש"ד*, עמ' 55.
48. פסגת הברבריות, ראה הע' מס' 46.
49. בן-אב"י, "עם שחר עצמאותנו", שם, עמ' 470.
50. שם, עמ' 471-477. ראה גם בן-אב"י, "דרך ימינו העברי", דואר היום, 16 באוקטובר 1929 וכן במאמרו "פלפלות", שם, 18 באוקטובר 1929. מאמר אחרון זה נשלח מטורינג. על ניסיון לגייס דעת קהל לטובת בן-אב"י, ראה אורי קיסרי, "הויזה של בן-אב"י" שם, 15 בנובמבר 1929.
51. ראה עדויות לפני ועדת שאו (ראה הע' מס' 26). ישיבה מס' 21 מ-14 בנובמבר 1929. בתום עדותו של פון-וייזל הוצג לועדה דו"ח בעניין גזרי העיתונים שהועמדו לרשות הוועדה (עיתונות עברית, ערבית ואנגלית-ציונית).
52. שם, עדות קאולי, ישיבה מס' 13 מ-7 בנובמבר 1929.
53. שם, עדות פון-וייזל, ישיבה מס' 21 מ-14 בנובמבר 1929.
54. שם, עדות פון-וייזל, ישיבה מס' 21 מ-14 בנובמבר 1929.
55. שם, עדות ברוידה, ישיבה מס' 60 מ-10 בדצמבר 1929.
56. שם, עדות סטוקר, ישיבה מס' 2 מ-29 באוקטובר 1929 וכן, עדות ברוידה, ישיבה מס' 60 מ-10 בדצמבר 1929.
57. שם, עדות הופיין, ישיבה מס' 63 מ-12 בדצמבר 1929.
58. Schechtman, Benari, *Op, Cit*, p. 159. ראה גם שם, עמ' 122. ראה גם שכתמן, "זאב ז'בוטינסקי...", שם, עמ' 160-161.
59. מכתב ז'בוטינסקי לגפשטיין מ-28 בדצמבר 1929. זאב ז'בוטינסקי, "מכתבים" שם, עמ' 56-57.
60. דו"ח מסכם, ועדת שאו, עמ' 92. במסקנות הדו"ח מופיעה דרישה ליצירת חוק עיתונות שיכלול הסדרי פיקוח, צנזורה וענישה.
61. שכתמן, שם, עמ' 136.
62. דואר היום, 24 בנובמבר 1929.
63. "מפעלינו החדש", דואר היום – הוצאת ערב, 29 בנובמבר 1929.
64. שם.
65. שם, 28 בנובמבר 1929.
66. גיליון עיתון הערב האחרון שמצאנו יצא ב-10 בדצמבר 1929. אולם אין זה מן הנמנע שהעיתון המשיך לצאת עוד מספר ימים. אולם החל ממחצית דצמבר שוב אין כל התייחסות לתוספת הערב, בעיתון הבוקר.
67. למעשה הוציא עיתון הארץ עיתון ערב בעקבות דואר היום כבר במהלך דיוני ועדת שאו. עיתון זה התמיד יותר מעיתון הערב הרוויזיוניסטי. ראה עוזי אלידע, "מעיתון ממסדי לעיתון מסחרי – הארץ: 1919-1937", קשר, 29, מאי 2001, עמ' 62-64.
68. על יחסי דואר היום והממשל הבריטי, ראה עוזי אלידע, "דואר היום – פרק סוער בתולדות העיתונות הישראלית: 1930-1931", קשר, 17 (מאי 1995), עמ' 73-86.